

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра гідрогеології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної
роботи

Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Моніторинг гідрогеологічного середовища

рівень вищої освіти другий (магістр)

галузь знань Природничі науки

спеціальність 103 Науки про Землю

освітня програма Гідрогеологія, Інженерна геологія

вид дисципліни обов'язкова

факультет геології, географії, рекреації і туризму

2020 / 2021 навчальний рік

Програму рекомендовано у новій редакції до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

“31” серпня 2020 року, протокол № 14

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Удалов Ігор Валерійович, доктор геологічних наук, доцент

Програму схвалено у новій редакції на засіданні кафедри гідрогеології

Протокол від “26” серпня 2020 року № 1

Завідувач кафедри гідрогеології

(підпис)

Ігор УДАЛОВ
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо - професійної програми **Гідрогеологія**
назва освітньої програми

Гарант освітньо-професійної програми

(підпис)

Ігор Удалов
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено у новій редакції методичною комісією ФГГРТ

Протокол від “31” серпня 2020 року № 13

Голова науково-методичної комісії ФГГРТ

(підпис)

Олександр ЖЕМЕРОВ
(прізвище та ініціали)

Робоча програма дисципліни уточнена відповідно до наказу по Харківському національному університету імені В. Н. Каразіна «Про організацію освітнього процесу у I семестрі 2020/2021 навчального року» № 0202-1/260 від 07.08.2020 р.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «**Моніторинг гідрогеологічного середовища**» складена відповідно до **освітньо-професійної програми** підготовки магістрів

спеціальності (напряму)
освітньо-професійна програма

103 Науки про Землю
Гідрогеологія

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є опанування студентами гідрогеологічної спеціальності найбільш важливих теоретичних і практичних положень організації системи моніторингу антропогенних змін ГС.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

1. оцінка допустимого антропогенного впливу на атмосферу, біосферу, літосферу та гідросферу;
2. вивчення основних критеріїв для розробки концепції моніторингу антропогенних змін ГС;
3. отримання навичок з розробки завдання та постановки безперервних спостережень за зміною НПС під впливом антропогенних факторів (за допомогою ГС);
4. отримання уявлення про картографічний блок в системі моніторингу ГС;
5. отримання уявлення про науково-методичні основи та елементи практичної організації системи комплексного моніторингу НПС різних рівнів (глобального, державного, регіонального, локального, об'єктового);
6. отримання умінь з позицій системного підходу обґрунтовувати розміщення мереж моніторингу різних типів (геологічного, гідрогеологічного, екологічного тощо);
7. ознайомлення із чинною нормативно-правовою базою з цих питань та перспективами вдосконалення системи комплексного моніторингу довкілля в Україні.

1.3. Кількість кредитів: 4

1.4. Загальна кількість годин: 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й (магістри)	1-й (магістри)
Семестр	
2-й	1,2-й
Лекції	
24 год	8 год
Практичні, семінарські заняття	
12 год	4 год
Лабораторні заняття	
–	–
Самостійна робота	
84 год	108 год
Індивідуальні завдання	
–	–

1.6. Заплановані результати навчання:

знати:

- основні положення і види екологічного моніторингу;
- закономірності взаємного впливу підземних вод і навколишнього середовища;
- основні типи забруднення підземних вод;
- методи проведення моніторингу у різних компонентах навколишнього природного середовища;
- організаційну структуру моніторингу ОС в Україні.

вміти:

- застосовувати науково-методологічні підходи до оцінки техногенного навантаження на геологічне середовище;
- аналізувати і інтерпретувати основні закономірності взаємного впливу підземних вод і навколишнього середовища;

компетентності:

- здатність оцінювати взаємодію основних складових частин моніторингу;
- здатність використовувати методологічну базу при проведенні моніторингу ОС;
- здатність обґрунтовувати розміщення мереж моніторингу різних типів (геологічного, гідрогеологічного, екологічного тощо);

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Лекції відповідно до наказу ректора Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна проводяться дистанційно на базі платформ Zoom, Google Class. Навчально-методичний комплекс представлений на сайті кафедри: <http://hydrogeology.univer.kharkov.ua/>. Консультації індивідуальні та групові відбуваються з використанням месенджерів Telegram, Viber.

Розділ 1. Зміст поняття «моніторинг». Класифікація систем моніторингу. Організація та ведення моніторингу НПС і зокрема ГС. Граничнодопустимі навантаження на ГС. Фактори, індикатори, показники в системі моніторингу, підходи до визначення об'єктів моніторингу. Регіональні системи моніторингу доквілля. Моніторинг ГС. Зміст понять «глобальний моніторинг», «геофізичний моніторинг». Особливі види моніторингу доквілля. Інформаційні технології у системі моніторингу доквілля.

Тема 1. *Зміст поняття «моніторинг». Класифікація систем моніторингу.*

1.1. Поняття «моніторинг». Історія появи терміна та розвиток досліджень у цьому напрямі. Історія розвитку систем моніторингу в Україні.

1.2. Класифікація систем моніторингу (за Ю.А. Израелем). Класифікація систем моніторингу за І. Герасимовим. Класифікація систем моніторингу за М. Голубцем.

1.3. Етапи (стадії) моніторингу.

1.4. Організація та ведення моніторингу НПС і зокрема ГС.

1.4.1. Моніторинг НПС як комплексна галузь знань. Науково-методичне і технічне забезпечення системи моніторингу НПС.

1.4.2. Організаційна структура моніторингу. Інформаційна система моніторингу антропогенних змін.

1.4.3. Принципи організації моніторингу (організаційні, методологічні, технічні, фінансово-економічні). Принципова схема ведення моніторингу.

Тема 2. *Граничнодопустимі навантаження на ГС. Фактори, індикатори, показники в системі моніторингу, підходи до визначення об'єктів моніторингу. Регіональні системи моніторингу НПС.*

- 2.1. Фактори, індикатори та показники, які досліджуються в системі моніторингу довкілля.
- 2.2. Підходи до визначення об'єктів моніторингу довкілля.
- 2.3. Гранично допустима концентрація (ГДК). Гранично допустиме навантаження (ГДН). Гранично допустимі викиди. Максимально допустимі навантаження (МДН).
- 2.4. Регіональні системи моніторингу довкілля.
- 2.5. Складові системи моніторингу екзогенних геологічних процесів (ЕГП). Схема організації та ведення моніторингу ЕГП для всіх рівнів моніторингу.
- 2.6. Поняття «геофізичний моніторинг». Основні завдання геофізичного моніторингу. Моніторинг землетрусів.
- 2.7. Поняття про ГМ. Глобальна екологічна криза. Мета й головні завдання ГМ. Програма ГМ.

Тема 3. Особливі види моніторингу НПС.

- 3.1. Організація радіаційного моніторингу.
- 3.2. Агроекологічний моніторинг.
- 3.3. Соціально-екологічний моніторинг.
- 3.4. Моніторинг лісових екосистем.
- 3.5. Інформаційні технології у системі моніторингу довкілля.
  - 3.5.1. Основні функції та структура геоінформаційних систем.
  - 3.5.2. Основи дистанційного зондування Землі.
  - 3.5.3. Аналіз та використання даних моніторингових досліджень.

Розділ 2. Основні принципи Державної політики України у сфері моніторингу довкілля ДСМД. Структурна організація ДСМД. Особливості здійснення кризового моніторингу НПС. Підходи та методи вимірювання параметрів НПС. Мінерально-сировинна база (МСБ) в Україні, її складові та особливості ведення моніторингу на об'єктах, що належать до МСБ в Україні.

Тема 4. Основні принципи Державної політики України у сфері моніторингу довкілля ДСМД.

- 4.1. Основні положення державної програми моніторингу довкілля.
  - 4.2. Аналіз сучасного стану системи моніторингу в Україні.
  - 4.3. Основні принципи створення і функціонування ДСМД. Нормативно-правові засади ДСМД.
- 4.4. Структурна організація ДСМД.
  - 4.4.1. Об'єкти моніторингу навколишнього середовища. Залежність видів моніторингу від призначення.
  - 4.4.2. Суб'єкти ДСМД. Основні завдання, які виконують суб'єкти ДСМД.
  - 4.4.3. Загальна стратегія моніторингу. Програми моніторингу, здійснення спостережень.

Тема 5. Особливості здійснення кризового моніторингу НПС.

- 5.1. Визначення кризового моніторингу. Завдання і здійснення кризового моніторингу
- 5.2. Зона надзвичайної екологічної ситуації. Надзвичайна екологічна ситуація. Негативні зміни в НПС. Законодавство України про зону надзвичайної екологічної ситуації.

Тема 6. Методи вимірювання параметрів навколишнього середовища.

- 6.1. Методи збирання, аналізу, обробки й подання даних. Режимні спостереження. Безупинні спостереження. Сезонні спостереження. Нерегулярні спостереження. Спостереження в надзвичайних ситуаціях.

Аналітичні центри. Вигляд обробленої інформації (графіки, таблиці та ін.).
Банки даних аналітичного центру.

6.2. Класифікація і характеристика основних методів спостереження.
Характеристика основних методів кількісного аналізу. Фізико-хімічні методи, оптичні методи. Фізичні методи, спектральний аналіз. Біологічні методи.

Тема 7. Мінерально-сировинна база (МСБ) в Україні, її складові та особливості ведення моніторингу на об'єктах, що належать до МСБ в Україні.

7.1. Мінеральна сировина. Загальні тенденції розвитку світової та вітчизняної МСБ.

7.2. Мінерально-сировинний комплекс в економіці держави.

7.3. Визначення ступеня виснаження надр за геолого-економічними показниками використання вітчизняної МСБ.

7.4. Загальна характеристика гірничодобувних регіонів України з катастрофічним станом довкілля.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
л		п	лаб.	інд.	с. р.	л		п	лаб.	інд.	с. р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Зміст поняття «моніторинг». Класифікація систем моніторингу. Організація та ведення моніторингу НПС і зокрема ГС. Граничнодопустимі навантаження на ГС. Фактори, індикатори, показники в системі моніторингу, підходи до визначення об'єктів моніторингу. Регіональні системи моніторингу довкілля. Моніторинг ГС. Зміст понять «глобальний моніторинг», «геофізичний моніторинг». Особливі види моніторингу довкілля. Інформаційні технології у системі моніторингу довкілля.												
Разом за розділом 1	52	12	6			34	66	4	2			60
Розділ 2. Основні принципи Державної політики України у сфері моніторингу довкілля ДСМД. Структурна організація ДСМД. Особливості здійснення кризового моніторингу НПС. Підходи та методи вимірювання параметрів НПС. Мінерально-сировинна база (МСБ) в Україні, її складові та особливості ведення моніторингу на об'єктах, що належать до МСБ в Україні.												
Разом за розділом 2	68	12	6			50	54	4	2			48
Усього годин	120	24	12			84	120	8	4			108

4. Темі практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1.	Класифікація систем моніторингу. Види моніторингу.	6	2
2.	Державна система моніторингу довкілля в Україні.	6	2
	Разом	12	4

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
1.	Моніторинг лісових екосистем. Основи дистанційного зондування Землі. Аерокосмічні методи моніторингу. Сучасні засоби та методи аерокосмічних спостережень. Дешифрування аерокосмічних знімків.	34	60
2.	Негативні зміни в НПС. Законодавство України про зону надзвичайної екологічної ситуації. Мінерально-сировинний комплекс в економіці держави.	50	48
	Разом	84	108

6. Індивідуальні завдання

-

7. Методи контролю

Письмовий контроль: поточний, заліковий.

8. Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання							Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	Залік	Сума
Розділ 1			Розділ 2								
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	30	–	60	40	100
4	7	4	3	3	3	6					

- T1 – практично-семінарське заняття
T2 – практична робота
T3 – практично-семінарське заняття
T4 – практично-семінарське заняття
T5 – практично-семінарське заняття
T6 – практично-семінарське заняття
T7 – практична робота

Практично-семінарське заняття – 4(3) бали:

- доповіді за темами – 2 бали;
- відповіді на запитання, участь у дискусії – 2(1) бали.

Практичні роботи – 7(6) балів:

- виконання практичних завдань – 4(3) балів;
- захист роботи – 3 бали.

Контрольні роботи – 30 балів:

- 4 питання, що передбачають розгорнуті відповіді.

Залік – 40 балів:

- 4 питання, що передбачають розгорнуті відповіді (есе) – 10 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 24 липня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 36. – ст. 265.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 26 липня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 36. – Ст. 265.
3. Лисиченко Г.В. Про удосконалення системи моніторингу довкілля в світлі задач сталого розвитку / Г.В. Лисиченко, Ю.Л. Забулонов, В.А. Бабинець та ін. // 36. праць Севастоп. нац. ін-ту ядерної енергії і промисловості. – Севастополь, 2005. – № 14. – 310 с.
4. Положення про державну систему моніторингу довкілля. – К., 1998. Положення про Міжвідомчу комісію з питань моніторингу довкілля // Офіційний вісник України. – К., 2001. – № 47.
5. Франчук Г. М. Екологічні проблеми довкілля / Г.М. Франчук, Л.П. Малахов, Р.М. Півторак // К. : КМУЦА, 2000. – 180 с.
6. Система моніторингу довкілля регіонального рівня: інформаційно- аналітичне забезпечення. – Запоріжжя : Наук.-виробниче підприємство «Екоцентр», 2005. – 13 с.
7. Розвиток України в умовах глобалізації та скорочення природно- ресурсного потенціалу / М.М. Коржнев, Ю.Р. Шеляг-Сосонко, М.М. Курило та ін. // НАН України, Ін-т телекомунікацій і глобал. інформ. простору. – К. : ЛОГОС, 2009. – 195 с.

Допоміжна література

8. Методические рекомендации по организации и ведению мониторинга подземных вод (изучение режима химического состава). – М.: ВСЕГИНГЕО, 1985. – 77 с.
9. Методические рекомендации по геохимической оценке источников загрязнения окружающей среды. – М.: ИМГРЭ, 1982. – 66 с.
10. Методические рекомендации по изучению уровня загрязнений подземных вод на опытно-производственных полигонах. – Донецк, 1984. – 58 с.
11. Лапшова Л.П. Методические рекомендации по организации и ведению мониторинга подземных вод / Л.П. Лапшова, С.М. Семенов, В.М. Гольдберг и др. // М.: ВСЕГИНГЕО, 1985. – 85 с.

12. Временные методические рекомендации по организации и ведению регионального мониторинга геологической среды на территории Украины. – К.: ЦТЭ, 1988. – Т. 1. – 185 с.; Т. 2. – 400 с.
13. Посібник для розроблення матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (до ДБН А. 2.2-2.-2003) / [за ред. В.Г. Чуніхіна, І.Б. Абрамова]. – Харків : УкрНДІНТВ, 2004. – Т. I. – 450с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Фонди Центральної наукової бібліотеки ХНУ ім. В.Н.Каразіна.
2. Фонд Харківської державної бібліотеки ім. В.Г. Короленка .
3. Мережа Інтернет.